

Галицькі бібліотеки... Їх історія багатогранна. Про становлення і розвиток книгозбірень краю розповідається в науково-дослідницькій праці "Бібліотеки Львівщини". Її автор — лідер бібліотечної справи, аналітик, педагог Юхим Грайданс. Автор детально розповідає про становлення бібліотек від княжих часів по сучасність.

Першими були бібліотеки при монастирях і княжих родинах, у заможних на той час людей.

Князь Ярослав Мудрий (бл. 976—1054), у 1037 році заклав бібліотеку при Софіївському соборі. Його нащадок Ярослав (1130-ті роки —1187), згадуваний у "Слові о полку Ігоревім", якого сучасники прозвали за розум Осмомислом, продовжував політику просвітництва. Дуже розумним й начитаними були князь Данило і його брат Василько — внуки прославлених у цій епопеї князя Ігоря і його дружини Ярославни, доньки Ярослава Осмомисла. Центрами писемності, літератури і взагалі культури були міста Галич, Володимир, пізніше Перемишль, Львів, Белз та інші.

Як бачимо, книги в Галицькій і Волинській землях з'явилися ще за часів Київської Русі. Початку поширювалися ті, що писані у Києві, а згодом налагодилося переписування книжок на місці.

До монастирських бібліотек мала доступ невелика кількість осіб. Тому почали влаштовувати бібліотеки при єпископських кафедрах. Ними керували "книгохранильники". У фондах були рідкісні видання. Книгами користувалися духовенство, ченці та учні, які набували освіту священників.

Поряд з монастирями часто центром освіченості був і княжий двір. Так, Ярослав Осмомисл в другій половині XII століття заснував бібліотеку в Галичі, що неодноразово, в аналізованій книзі відзначає Юхим Грайданс і про що вже йшлося у цій рецензії. Значною була вона і в його правнука Володимира Васильовича (кінець наступного століття).

Про великі і різноманітні книгозбірні, якими володіло Галицько-Волинське князівство, свідчить видатна пам'ятка вітчизняної літератури "Галицько-Волинський літопис"¹.

Важливим культурним осередком був Унівський монастир. У 1606 році у ньому, де зберігалось цінне зібрання рукописних книжок, перебував ушлякнений наш земляк, український письменник Іван Вишенський.

Мав свою бібліотеку і Городиський монастир поблизу Христинополя (тепер м. Червоноград).

Велика бібліотека була і в Підгорецькому монастирі, в Онуфріївському монастирі у Львові. Відомо, що діяч "Руської трійці" Яків Головацький користувався бібліотечними фондами Онуфріївського монастиря. Бібліографічні матеріали в "Русалці Дністровій", яку він видавав спільно з Маркіяном Шашкевичем та Іваном Вагилевичем, поклали початок розвитку на західноукраїнських землях української бібліографії.

Багата бібліотека була в Крехівському монастиря. З кінця XVI століття почали своє існування церковно-просвітницькі братства у м. Городку, Комарному, пізніше в м. Дрогобичі, Самборі, Жовкві, Мостиськах та ін.

В одній із келій Онуфріївського монастиря, який був під зверхністю Львівського Успенського братства, на зібрані кошти відкрили друкарню Івана Федорова (Федоровича). Тут у 1574 році побачили світ "Апостол" і "Буквар". А після його смерті друкарня працювала під керівництвом братства.

Велику роль у культурно-освітній діяльності львівських братчиків відіграла бібліотека Львівського Успенського братства. Її подарували свої книжки тогочасні відомі люди краю. Зокрема, письменники Іван Вишенський та Іоанкій Галатковський. Двоюродна сестра київського митрополита Петра Могили Ганна Могиланська подарувала у 1664 році "Євангеліє" в дорогій золотій оправі вартістю 1300 злотих.

Середньовічний Львів був місцем проживання не тільки русинів (українців), а й інших народностей, культура яких розвивалась паралельно українською, у тому числі й бібліотечною. Так, вірменська громада при Львівському вірменському соборі мала бібліотеку, в якій числилося понад тисячу цінних книжок.

З початку 1608 року у Львові з'являються великі бібліотеки, які й по сьогодні відіграють важливу роль у популяризації книг в Галичині. У 1608 році було створено бібліотеку Львівського університету. До речі, у 2008 році вона відзначила 400-літній ювілей. Більше 400 років тому (1608) у Львові відкрито колегіум єзуїтів, в якій навчалися діти польської шляхти. На основі диплома, виданого королем Яном Казиміром, у 1661 році єзуїтській колегії було надано право Академії з назвою університет. З його заснуванням пов'язане виникнення однієї з найбільших львівських бібліотек. Її основу склали бібліотечні фонди єзуїтської колегії. Про величину цих фондів зараз важко судити, бо ніяких відомостей не залишилося. Від тих часів збереглося лише декілька книжок і рукописів.

У роки правління Йосифа II, який вступив на австрійський престол у 1780 році, безжалісно нищилися цінні та рідкісні документи, рукописи і цілі бібліотеки, які разом з іншим майном монастирів були секуляризовані. За розпорядженням австрійського уряду майже 40 тисяч книжок (переважно з теології, літератури та історії) з 147 монастирів Галичини і Буковини були зведені до Львова і передані бібліотеці університету.

Одночасно у фонди університетської бібліотеки надійшла книгозбірня імператорського лікаря і префекта (директора) придворної бібліотеки у Відні Піюса Миколи Гареллі, померлого у 1739 році. Після смерті його сина, який успадкував книгозбірню, бібліотека стала власністю уряду. Деякий час вона належала Терезіанській академії, а в 1785 році була перевезена з Відня до Львова. Зібрання М. Гареллі нараховувало 11 тисяч томів наукової літератури з усіх галузей знань. Бібліотека університету розміщувалася в Ротринитарському костюлі по вул. Краківській (тепер на цьому місці Преображенська церква). Книги зберігалися у шафах на двох дзвіницях та на галереях. Бібліотечні фонди довго упорядковувалися, і тільки через дванадцять років бібліотеку знову відкрили. Наприкінці XVIII століття почалося її систематичне комплектування літературою на німецькій мові, що на довгий час визначило склад бібліотечних фондів. З 1807 року бібліотека, одночасно з обслуговуванням студентів і викладачів Львівського університету, виконувала функції публічної крайової. До її фондів надходив обов'язковий примірник усієї літератури, виданої в Галичині.

Улітку 1848 року в Коломиї відкрилася перша окружна українська читальня в Східній Галичині під назвою "Читалище". Її заснування поклало початок новому типу громадських бібліотек, які створювалися на західноукраїнських землях на кошти народу і в його інтересах. "Народний Дім" у Львові мав власну бібліотеку, починаючи від 1849 року. Велику роль в її створенні і формуванні фондів відіграв Яків Головацький один із сподвижників "Руської Трійці".

До 1939 року в цій бібліотеці було 150 тисяч одиниць зберігання, серед них 380 стародруків, 600 рукописів, які були передані Науковій бібліотеці імені В. Стефаніка.

Наприкінці 1868 року в Львові була створена "Просвіта", яка відіграла значну роль у розвитку бібліотечної справи Галичини.

У 1871—1878 роках у Східній Галичині діяло понад 170 українських читалень, з яких 145 мали статус народних або громадських. Крім них, існувало 14 читалень церковних братств, 5 — ремісничих товариств та ін.

¹ Написаний у 80-ті роки XIII століття. Головне джерело історії України цієї доби. Нагадаємо, що у другій половині того століття після падіння Києва від татаро-монгольських орд державний центр було перенесено до Галицько-Волинського князівства. Літопис складався з двох головних частин — галицької (1201 — приблизно 1262), писаної в Галичі) й волинської (до 1292), написаний, ймовірно, у Володимирі. Галицько-Волинський літопис продовжує — "Повість минулих літ" і "Київський літопис", що завершується в 1200 році, й подає хронологічно історію Галицько-Волинського князівства від 1200 до 1292 року. Головна ідея літопису — об'єднання всієї Руської землі, значне місце займає історія волинської землі, відносини Князівства з сусідніми Литвою і Польщею.

На початку минулого століття у нашому краї діяло декілька сот читалень. Глибокий інтерес до читання простих людей, і зокрема, молоді виявляв Іван Франко. Цим питанням він присвятив статті "Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва "Ученицька бібліотека в Дрогобичі", "Ревізія шкільних бібліотек" та ін. Велика роль у керівництві читанням української демократичної інтелігенції і селян належить критико-бібліографічному відділам журналів, редактором або видавцем яких був Іван Франко ("Друг", "Громадський голос", "Світ", "Народ", "Житє і слово").

Власна бібліотека допомагала Іванові Яковичу в літературній, науковій і громадській праці. Він вів інвентарну книгу, алфавітний і систематичний каталоги. Франкова бібліотека була однією з найкращих особистих бібліотек в Україні.

Іван Франко разом з Михайлом Павликом подбали про видання серії книжок "Дрібна бібліотека". Для поширення знань серед молоді і селян було створено освітнє товариство "Наукова читальня", газети "Хлібороб", "Громадський голос", "Громада", "Радикал", а також журнал "Народ" та газета, які були призначені для підготовлених читачів. Іван Франко дуже дбав про створення читалень у сільській місцевості. Разом із гімназистами ходив по селах, відкриваючи бібліотеки, у тому числі й у рідних Нагуевичах.

Історія розвитку науки в Галичині мала свої славні традиції. Бібліотека Наукового Товариства Шевченка була заснована у 1893 році. В її комплектуванні брали участь Іван Франко, Михайло Павлик, Агатангел Кримський, Гнат Хоткевич, Федір Колесса, Володимир Гнатюк, Леся Українка, Василь Щурат, Осип Маковей, Іван Крип'якевич.

У другій половині XIX — на початку XX століття найвідомішими бібліотеками у Львові поряд з університетською були книгозбірні Дідушицьких і Баворовських "Оссолениум". До минулого століття на Львівщині не було засновано жодної міської публічної бібліотеки (нагадаємо ще раз, її функції з 1807 року виконувала університетська). І тільки у 1917 році після довгих зволікань міська управа нарешті визнала необхідність у публічній бібліотеці. Її фонди комплектувалися за рахунок зібрання книг міського архіву, видань багатьох приватних книгозбірень, а також меценатів. Так було зібрано 25 тисяч томів, які започаткували фонд "Бібліотеки королівського столичного міста Львова". Вона містилася в міській ратуші на площі Ринок і мала спільний з міським архівом читальний зал.

У 1926 році було створено педагогічну бібліотеку при кураторії Львівського шкільного округу. Її фонд складався з книжок, подарованих бібліотеками гімназій, реальних шкіл, Учительської семінарії, Львівського шкільного округу та приватними особами.

Усім відома наукова бібліотека імені В. Стефаніка НАН України своїм днем народження вважає січень 1940 року. Заснована вона на базі фондів 84 бібліотек, у тому числі бібліотеки НТШ, "Оссолениума", Народного Дому; сюди влилися і зібрання бібліотеки Онуфрївського монастиря, Баворовських, "Студіону" та інших.

Упродовж 1940 року були відкриті обласні бібліотеки для дорослих і дітей, а також 708 масових бібліотек усіх відомств, з яких 575 працювало на селі. Планове комплектування їхніх фондів здійснював бібліотечний колектор.

Друга світова війна нанесла страшні рани бібліотечній справі Галичини. Гітлерівці пограбували створений у Львові єдиний в Україні Музей книги, викрали найцінніші скарби наукових бібліотек Львова. Фашистські окупанти вивезли зі Львова майже 5 тисяч рукописів, більше 3 тисяч стародруків, рідкісні книжки королівських бібліотек, 5 тисяч одиниць графіки, серед них унікальну колекцію із 25 рисунків геніального німецького художника XV—XVI ст. Альбрехта Дюрера. Всі публічні бібліотеки були закриті.

Після війни у діяльності бібліотек було перегорнуто нову сторінку. У 1945—1946 навчальному році при навчальних закладах знову почали функціонувати книгозбірні. Поступово в кожному районі створилася мережа сільських бібліотек.

Книжковий фонд становив: у 1947 році — 4212,7 тисячі видань. Для порівняння: в 2008 році майже 12 мільйонів книжок.

Бібліотечним фондом користувалося: у 1947 році — 170,1 тисячі читачів, у 2008 — близько мільйона.

Вирішуючи проблему кадрів, обласна бібліотека для дорослих спільно з обласним відділом культурно-освітніх установ вже на початку 1945 року провела перші семінари завідувачів районними бібліотеками, а згодом і групові та індивідуальні семінари-практикуми. Щоб швидше подолати труднощі в забезпеченні фахівцями, обласна бібліотека в наступному році налагодила роботу шестимісячних курсів підготовки бібліотечних працівників. У червні наступного року відбувся перший випуск слухачів. Крім того, обласна бібліотека стала базою для практичного навчання студентів культосвітнього технікуму, створеного у Львові ще в 1944 році, методичним центром допомоги для міських, районних, сільських книгозбірень. Прагнути довести книжку до кожної сім'ї, бібліотечні працівники налагодили роботу майже 800 філіалів та пунктів видачі книжок, 1372 пересувок. Для забезпечення бібліотечним обслуговуванням хуторів, околиць міст і великих сіл організували бібліотеки на громадських засадах. Однією з перших відкрилася бібліотека на громадських засадах у селі Залужани Городоцького району. Ініціаторами її заснування було подружжя пенсіонерів — Іван Григорович та Устина Несторівна Мислівчуки. Колишні агроном і вчителька відкрили бібліотеку у своєму будинку. За декілька місяців книголюбів залучили до користування громадськими фондами, які нараховували 1500 примірників, майже всіх односельців. Громадська бібліотека стала центром культурно-освітньої роботи. Тут проводилися бесіди, обговорення книжок тощо. Головним завданням у роботі книгозбірень на той час було доведення бібліотечної книжки до кожної родини. І коли в 1959 році таке завдання було поставлене перед бібліотеками в масштабах всієї країни, бібліотекарі Львівщини зуміли вирішити його у найкоротші строки. Вже через рік бібліотечною книжкою була практично охоплена кожна сім'я. Цьому сприяв діловий зв'язок, розумна погодженість у спільній роботі всіх бібліотек області незалежно від їхнього відомчого підпорядкування. Вирішальну роль у налагодженні їхньої практичної взаємодії при розв'язанні основних завдань, які стояли перед книгозбірнями на головних напрямках їхньої діяльності, відіграло створення спеціальної служби координації на базі обласної бібліотеки, введення до її штату посади головного бібліотекаря з координації роботи бібліотек усіх систем і відомств.

Завдяки його зусиллям була налагоджена систематична робота Міжвідомчої ради обласного управління культури, яку очолив заступник начальника — завідувач відділу культурно-освітніх установ. Наслідками її діяльності було практичне вирішення таких проблемних завдань, як узгоджене комплектування бібліотек для різних категорій читачів: інженерно-технічних працівників, учителів, студентів, співпраця методичних центрів з бібліотечною роботою тощо.

Аналогічну роботу проводили міські та районні Міжвідомчі ради, створені при відділах культури міськрайвиконкомів.

Із року в рік робота обласної Міжвідомчої ради удосконалювалася і збагачувалася позитивним досвідом. При ній працювали секції за основними напрямками узгодження і координації бібліотечної діяльності. Так, секція з координації формування і використання єдиного регіонального бібліотечного та інформаційного фонду постійно контролювала виконання "Зведеного тематико-типологічного плану комплектування", стан передплати періодичних видань головними бібліотеками м. Львова. Пізніше вона систематично розподіляла малотиражні видання і книжки "Бібліотечної серії" серед бібліотек Міністерства культури, профспілкових, вищих навчальних закладів і шкільних.

Секція довідково-бібліографічної та інформаційно-бібліографічної роботи здійснювала контроль і вживала практичні заходи з виконання плану підготовки бібліотеками обласного центру бібліографічних видань за "Зведеним координаційним планом інформаційно-бібліографічного забезпечення науки і виробництва, освіти, культури і мистецтва основними універсальними та науковими галузевими бібліотеками м. Львова", який складався раз на два роки. Постійно виявлялися і бібліографувалися документи до зведеного краєзнавчого каталогу.

Регулярно працювали також секції з координації науково-методичної та науково-дослідної роботи, координації роботи бібліотек з дітьми та юнацтвом. Під постійним контролем секції з координації науково-методичної та науково-дослідної роботи знаходилося виконання "Зведеного координаційного плану організаційно-методичної роботи бібліотек — методичних центрів усіх систем і відомств Львівської області". Обласна Міжвідомча рада провадила щорічне пленарне та щоквартальні засідання щодо контролю координації бібліотечної роботи на визначених напрямках, зокрема обслуговування основних читацьких груп у різних регіонах області; розроблялися максимально конкретизовані практичні заходи з подальшого удосконалення взаємодії і узгодженості діяльності бібліотек.

Період з 1975 по 1980 рік в історії масових бібліотек області був позначений переведенням їх на нову організаційну форму — централізовану систему обслуговування мешканців міста та області книжкою, завдяки чому значно поліпшилася якість бібліотечного обслуговування й донині функціонує 27 ЦБС з продуманою структурою.

Живий струмінь діяльності бібліотек внесено в умови Незалежності України. Кожна бібліотека наповнена новим змістом.

Пріоритетним напрямом є патріотичне і національне виховання, утвердження християнської моралі, поширення економічних знань. Позитивним явищем стала комп'ютеризація центральних бібліотек ЦБС.

Нарис Ю. Грайданса "Бібліотеки Львівщини" — перша спроба заглянути в історію становлення книгозбірень у краї. Подані світлини і бібліографія підвищують інтерес до видання. В чомусь обкладинка не знайшла художнього оформлення. Варто було б в окремих розділах розповісти про оптимальні виміри бібліотек в краєзнавчих діяннях, а також про визначних постатей, зокрема про директора ОУНБ Надію Косенко, завідувача і літературознавця Івана Лозинського, досвідченого бібліографа Федора Максименка та багатьох інших.

Попри окремі недоліки, вихід книги став значною подією для любителів книги Львівщини. Наведений у ній матеріал служитиме базою для створення експозицій майбутнього бібліотечного музею. Це видання є корисним для культурологів, студентів, бібліотечних працівників, та, зрештою, для масового читача.

*Мирон Сташків,
бібліотекознавець, культуролог,
заслужений працівник культури України*